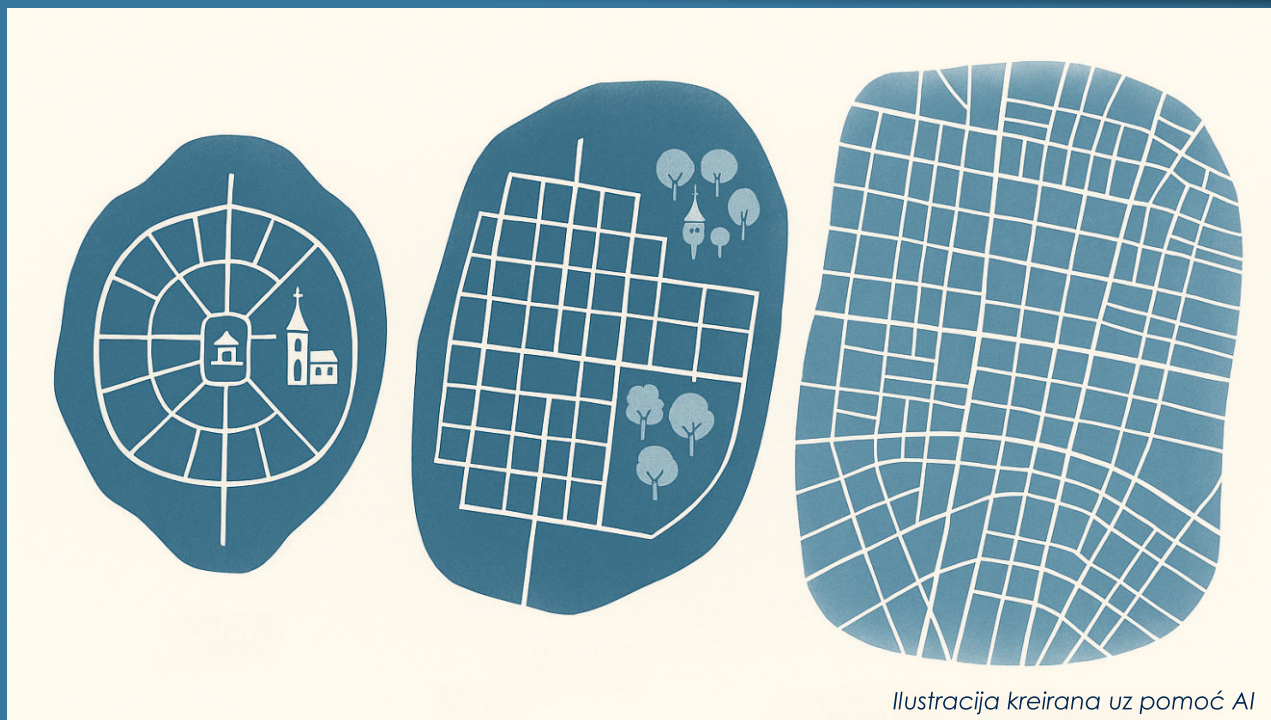

Razvoj grada Bjelovara

Povijest grada ispričana kroz karte

Grad Bjelovar smješten je na visoravni podno jugozapadnih obronaka Bilogore. Sjedište je Bjelovarsko-bilogorske županije, a administrativno obuhvaća 31 naselje.

U čast carice Marije Terezije, utemeljiteljice grada Bjelovara, svake godine u lipnju održava se povijesno-zabavna manifestacija **Terezijana**. Tijekom nekoliko dana, centar Bjelovara vraća se u 18. stoljeće kroz bogat program. U ovom tekstu proći ćemo kroz razvoj Bjelovara dokumentiran na kartama te saznati koje su još zasluge carice Marije Terezije vezano za prostorni razvoj i prostorne registre bjelovarskog područja.

■ Prastanovništvo i antika: temelji naseljenosti

Iako se Bjelovar službeno spominje od 1756. godine, ovo područje bilo je kontinuirano naseljeno od prapovijesti. Arheološki nalazi otkrivaju tragove kultura neolitika, brončanog i željeznog doba. S dolaskom Rimljana dolazi i do snažnijeg razvoja: križanje rimskih puteva i vojna postaja nalazili su se upravo na mjestu današnjeg grada. Rimski ostaci pronađeni su na više lokacija u centru. Nakon pada Rimskog Carstva, područje gubi značaj sve do srednjeg vijeka.

■ **Srednji vijek: rana naselja**

U srednjem vijeku spominju se naselja i župe šireg područja današnjeg grada Bjelovara, a sredinom 14. stoljeća i naselje Jakobove Sredice. Ono odgovara području današnjih ulica Velike i Male Sredice koje se nalazi u blizini središta grada. Vrlo često nazivi sa starih karata upućuju i na korištenje nekog prostora te je tako moguće da su se upravo na ovom području održavali sajmovi srijedom.

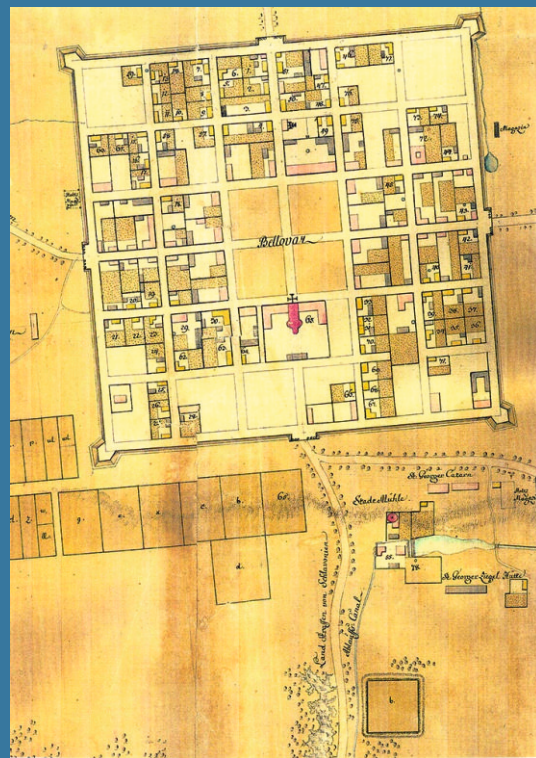
U XVI. stoljeću dolazi do prodora Turaka u ove krajeve te opstaju samo utvrđena naselja koja su pod posebnom ingerencijom bečkog dvora te se u takva naselja sklanja lokalno stanovništvo. Kasnije, uspostavom administrativnog i vojnog sustava obrane protiv Turaka, poznatijeg kao Vojna krajina, unutar kojeg se nalazilo i bjelovarsko područje, potiče se razvoj naselja. Na vojnim kartama iz tog vremena (XVII. stoljeće) spominje se Bjelovar kao vojna stražarnica. Prva značajna kartografska naznaka Bjelovara potječe iz 1639. g. na karti Johanna Winklera kada se učvrstila krajiška granica te stekli uvjeti za razvitak manjih naselja. Stabilizacija habsburško-osmanske granice na Savi i nove okolnosti u vojnokrajiškom društvu u prvoj polovici XVIII. stoljeća uvjetovale su teritorijalnu i upravnu reorganizaciju Varaždinskog generalata.

■ **Osnutak grada i vojna funkcija (18. stoljeće)**

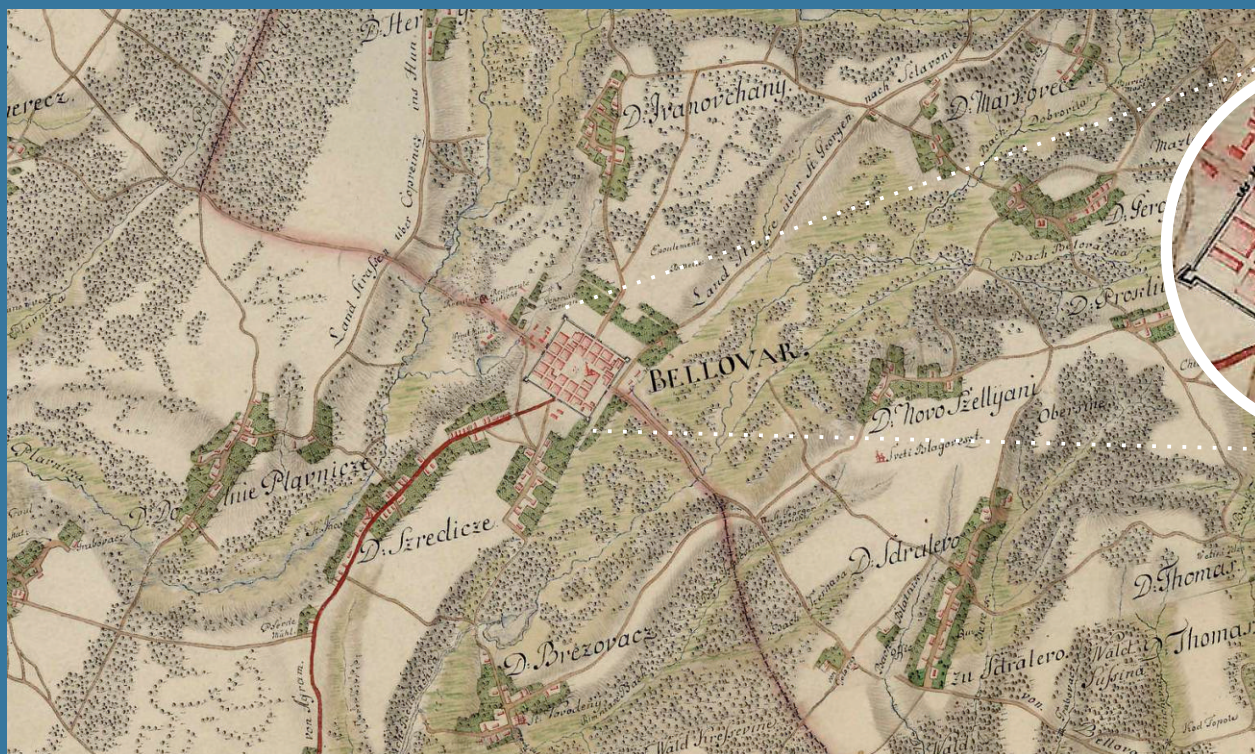
Godine 1756. osnovan je Bjelovar kao sjedište pukovnijskih uprava. Tome je prethodila Severinska buna 1755. godine u neposrednoj blizini. Izgradnju grada vodio je barun Lewin von Beck s naglaskom na vojnu infrastrukturu jer je grad od samih početaka zamišljen kao središte pukovnija Varaždinskog generalata. Stoga su se prvo gradili vojni objekti i naseljavalo vojno stanovništvo. Izuzetak je bio blok na trgu u kojem se gradi župna crkva sv. Terezije Avilske što i danas čini najvažnije vizure grada. Zahvaljujući potpori carice Marije Terezije, osim crkve, gradi se i samostan i škola. Njezinom odlukom, za potrebe školstva, 1761. u Bjelovar dolaze dva redovnika (braća Hubert i Ignac Diviš) te se otvara prva pučka škola. Godine 1771. carica Marija Terezija potvrdila je Bjelovaru status povlaštenog krajiškog grada, tj. Vojnog komuniteta što potiče demografski i gospodarski rast.

Karta Bjelovara iz 1772. godine;
izvor: Državni arhiv Bjelovara (dabj.hr/karte/)

U čast carice Marije Terezije, koja ga prema legendi nikada nije posjetila, u Bjelovaru se u lipnju održava vrlo posjećena kulturno-zabavna manifestacija Terezijana.

Upravo je **carica Marija Terezija** zaslužna za bogato kartografsko nasljeđe tog doba. Naime, zbog vojno strateških i gospodarskih razloga 1763. je donijela odluku o izmjeri svih zemalja u Habsburškoj Monarhiji kako bi se izradile pouzdane i detaljne topografske karte. **Prva državna topografska izmjera** ili **jozefinska izmjera** (nazvana po Josipu II. u vrijeme kojega je završena) izvršena je od 1763. do 1787. za cijelu Habsburšku monarhiju. Jozefinska topografska izmjera obavljena je za civilni dio Hrvatske i Slavonije po županijama i za vojni dio po pukovnijama, u sklopu koje je izvršena i katastarska izmjera samo za tadašnji vojni dio Hrvatske i Slavonije (tzv. jozefinski katastar).

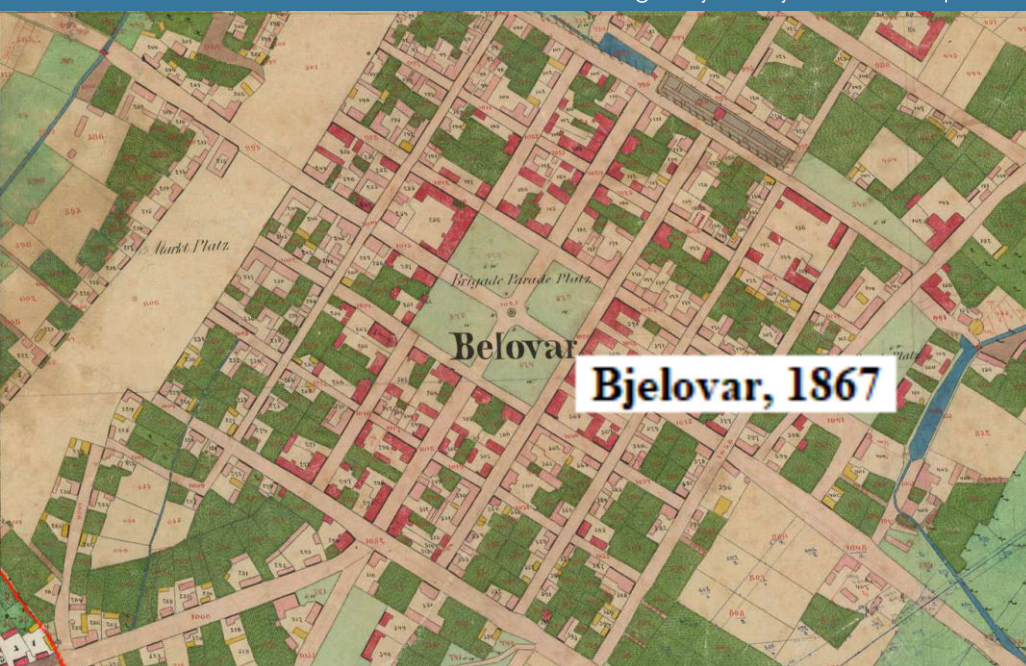
Karta Varaždinskog generalata (1781-1782),
Prva vojna izmjera;
izvor: mapire.eu

■ Civilni razvoj i industrijski zamah (19. stoljeće)

Rasformiranjem Vojne krajine i Varaždinskog generalata 1871., Bjelovar postaje županijsko središte, a 1874. i Slobodni kraljevski grad. Novi upravni status donosi niz ustanova i rapidan porast stanovništva. Dolaskom željeznice 1894. započinje industrijalizacija. Otvara se prvi industrijski pogon -Paromlin, pekara Wolf (današnji Koestlin), Franckova tvornica i druge radionice. Broj stanovnika od službenog ukinuća Vojne krajine do kraja stoljeća gotovo se udvostručio, a o gospodarskoj snazi svjedoče i izvještaji Trgovačko-obrtne komore u Zagrebu iz 1906. o čak 118 trgovačkih i 313 obrtnih registriranih poduzeća na području grada Bjelovara. U to vrijeme, po toj statistici, ispred Bjelovara su bili samo Zagreb, Karlovac i Varaždin.

Druga vojna izmjera; izvor: mapire.eu

Katastarska izmjera Habsburške monarhije, 1867.; izvor: mapire.eu

Druga topografska izmjera ili franciskanska izmjera (po caru Franji I.) obavljena je od 1806. do 1869. za cijelu Habsburšku Monarhiju pa tako i za područje Bjelovara.

Franciskanska topografska izmjera Hrvatske, Slavonije i Vojne Krajine provedena je od 1865. do 1869. Izvršena je i katastarska izmjera civilnog i vojnog dijela Hrvatske i Slavonije. (tzv. franciskanski katastar). Katastarska dokumentacija iz tog vremena vrijedno je nasljeđe jer omogućava praćenje promjena u strukturi naselja, dinamici širenja u odnosu na jozefinske izmjere te promjene korištenja čestica.

■ *Vrijeme ratova i razvoj grada u prvoj polovini 20. stoljeća*

Plan grada Bjelovara,
Lavoslav Weiss, 1912.

U bjelovarskoj tiskari Lavoslava Weissa otisnut je prvi plan grada koji se bavi turističkom promidžbom. Kako se pojam *turizma* javlja tek početkom 20. st tada su se takva kretanja zvala *industrijom (prometom) stranaca*. Ovaj plan bio je od velike koristi za kretanje i orijentaciju stanovnika i posjetitelja, a posebno je važan dokument jer je objedinio sve tadašnje javne građevine. Danas se čuva u Gradskom muzeju Bjelovar.

[illegible]

Početak Prvog svjetskog rata prekinuo je gospodarski uzlet grada. Kao posljedica regrutacije muškog stanovništva i vojnih događaja, došlo je do nestašice ljudstva i prirodnih resursa, a time i teške gospodarske situacije i nestašice hrane. Osnivanjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Bjelovar je u početku zadržao mjesto upravnog središta, no Vidovdanskim ustavom Bjelovar gubi status županijskog centra te pripada Osječkom okrugu sa statusom kotara i grada. Unatoč gubitku županijskog statusa, ali zahvaljujući razvijenoj industriji i obrtima, gospodarski rast se nastavlja sve do gospodarske krize 1929. U međuratnom razdoblju grad dobiva nove sadržaje poput plivališta i sportskih igrališta (nogometno igralište na Logorištu). Hortikulturno se uređuje Trg Stjepana Radića, a izgled koji je tada dobio u velikoj je mjeri očuvan do danas.

Razdoblje Nezavisne Države Hrvatske 1941. donijelo je kratkotrajni status Bjelovara kao regionalnog središta Velike župe Bilo Gora, ali i zastoj u razvoju grada. Tijekom Drugog svjetskog rata, iako je okolica stradavala, gradska infrastruktura većinom je ostala očuvana, osim bombardirane željezničke pruge i vojarne. Nakon rata, nova socijalistička vlast pokreće urbanizaciju – posebno u sjevernom dijelu grada s naglaskom na stanogradnju, dok se u južnom dijelu narušava povijesna jezgra izgradnjom modernističkih zgrada. Unatoč tim intervencijama, 1962. povijesna jezgra ulazi pod zaštitu konzervatora. U istom razdoblju značajno se širi industrijska zona južno od pruge, a razvija se i javna infrastruktura – bolnica, škole, sportska dvorana i autobusni kolodvor, čime Bjelovar jača kao regionalni centar. Početkom Domovinskog rata, grad doživljava teška razaranja uključujući i povijesnu jezgru. Oštećeni su brojni spomenici kulture, javne ustanove i stambeni objekti.

Cjelokupni prostorni razvoj Bjelovara jasno je vidljiv i dokumentiran na kartama – od ratnih šteta do širenja grada, transformacije urbanog tkiva i izgradnje nove infrastrukture koja je mijenjala povijesni karakter arhitekture.

Pojednostavljeni kartografski prikaz Bjelovara prema trenutnim podacima, izrada: Plan 360 d.o.o.

Izvori:

- * <https://www.bjelovar.hr/>
- * https://www.oldmapsonline.org/en/Bjelovar-Bilogora_County
- * <https://www.enciklopedija.hr/clanak/turizam>
- * mapire.eu
- * <https://dabj.hr/karte/>
- * <https://www.onb.ac.at/> (Austrijska nacionalna biblioteka)